

Prof. UKW dr hab. Cichosz Mariusz
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

**Recenzja rozprawy doktorskiej ks. mgr Pawła Koniecznego zatytułowanej:
*„Środowiskowe i edukacyjne uwarunkowania aktywności społeczno-religijnej
młodzieży maturalnej. Na podstawie badań w Archidiecezji Przemyskiej”*.**

**Rozprawy przygotowanej pod kierunkiem Prof. KUL dr hab. F. Wandy Wawro
w KUL w Lublinie.**

Przedłożona do oceny praca jest pracą badawczą poświęconą zagadnieniu aktywności społeczno-religijnej młodzieży. W szerokim, więc ujęciu podejmuje ona problematykę badań nad młodzieżą w ogóle. I ten obszar badań jest bardzo szeroki - o stosunkowo już bogatej, rozbudowanej i ugruntowanej tradycji badawczej. Młodzież, bowiem badana jest zarówno na gruncie nauk społecznych, jak i węższej na gruncie samej pedagogiki. W pedagogice badana jest w różnych aspektach problematyki wychowania i edukacji.

I tak np. badana jest młodzież i jej stosunek do wartości, w tym np. ostatnio stosunkowo często jej stosunek do rodziny i małżeństwa. Również - trochę w tym kontekście, badane są aspiracje młodzieży - aspiracje życiowe, ale także stosunkowo często aspiracje zawodowe. Badana jest jakość życia młodzieży. W nurcie tych badań – powiedzmy nachylonych bardziej aksjologicznie, badane jest również jej uczestnictwo w kulturze. Tutaj też stosunkowo często podejmowane jest zagadnienie czasu wolnego, ale także problematyka korzystania i wpływu mediów. Stosunkowo też często – co robi się zwłaszcza na gruncie resocjalizacji, czy pracy socjalnej, badane są zachowania ryzykowne młodzieży, a w tym jej los w rodzinach wykluczonych, rodzinach ryzyka. Są to również np. dość liczne badania o uzależnieniach.

Można właściwie powiedzieć, że każda subdyscyplina pedagogiczna bada młodzież w kontekście specyfiki wskazywanych przez siebie obszarów badawczych i w ich ramach podejmowanych i wskazywanych problemów. Dlatego tych badań jest stosunkowo dużo. Podobnie podejmowane są – choć jest ich już zdecydowanie mniej, badania nad życiem religijnym młodzieży – jej religijnością. Natomiast wskazanie na

tą przestrzeń aktywności *społeczno-religijnej* – w połączeniu jest – i należy zgodzić się tu całkowicie z doktorantem propozycją oryginalną, w dużej mierze nową i stanowi właśnie takie, nowatorskie podejście do problemu.

Należy jednocześnie dodać, iż autor dysertacji zna tę obszerną i wielowątkową - wyżej wskazaną literaturę. Podejmując problematykę młodzieży i jej funkcjonowania, aspektywnie powołuje się na nią, niejednokrotnie do niej nawiązuje oraz w nią się wpisuje, a także - co jest bardzo ważne, niektóre wątki twórczo rozwija.

Budowa pracy.

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska podejmując zagadnienie aktywności społeczno-religijnej młodzieży ostatecznie zbudowana została z sześciu rozdziałów. Trzy pierwsze rozdziały stanowią jej część teoretyczną, w których autor rekonstruuje kluczowe wątki i kategorie podjętego zagadnienia. W rozdziale pierwszym jest to problematyka aktywności społeczno-religijnej. W rozdziale drugim autor charakteryzuje i przedstawia uwarunkowania makro środowiskowe tej aktywności, zaś w rozdziale trzecim jej uwarunkowania mikro środowiskowe. Rozdział czwarty jest rozdziałem metodologicznym, w którym autor dysertacji przedstawia i charakteryzuje zastosowaną przez siebie procedurę badawczą. I w końcu rozdział piąty i szósty, w których przedstawione są wyniki badań. W rozdziale piątym zaprezentowano badaną aktywność społeczno-religijną w aspekcie orientacji aksjologiczno-intelektualnej zaś w rozdziale szóstym omówiono tą aktywność w aspekcie form realnego zaangażowania. Całość pracy kończy się zakończeniem, dalej zestawieniem bibliograficznym, także netografią, spisem tabel i wykresów - a na końcu aneksami.

Ostatecznie więc można powiedzieć, że budowa przedłożonej pracy doktorskiej jest poprawna. Wyraźnie widać w niej trzy części (i tak ułożona jest jej struktura); część teoretyczną, metodologiczną i analityczną – co jest właściwe i charakterystyczne dla prac empirycznych z jednoczesnym zachowaniem właściwych proporcji tych części.

Gdy chodzi o część teoretyczną pracy doktorskiej.

W rozdziale pierwszym autor podjął się rekonstrukcji kluczowego pojęcia dysertacji – pojęcia *aktywności*. Przyjął w tym zakresie perspektywę interpretacyjną nauk społecznych – socjologii, pedagogiki i psychologii – tym samym przyjął dość szeroki sposób rozumienia tej kategorii. W perspektywie psychologii zwrócił np. uwagę na jej regulacyjny oraz procesualny charakter, co z punktu widzenia podjętych badań i ich koncepcyjnej specyfiki jest bardzo ważne. Interesujący – bardziej strukturalny sposób rozumienia kategorii *aktywności* autor przedstawił przywołując także jej rozumienie na gruncie pedagogiki, m.in.; za K.M. Czarneckim (ss. 18,19,20). Ostatecznie w rozdziale pierwszym doktorant dokonał określonych – wiążących uściśleń odnośnie kategorii *aktywności* zarówno na poziomie jej społecznego jak i religijnego rozumienia. Gdy chodzi o aktywność religijną – i tą perspektywę, autor wyraźnie poszedł tutaj drogą interpretacji wziętą z socjologii religii (s.38), skąd też ostatecznie wyprowadził - co jest ważne dla podjętych przez siebie badań - jej „strukturalne - modelowe” aspekty - wskaźniki (s.47). Zaliczył do nich; - aspekt konsekwencyjno-etyczny, - aspekt rytualno-kultowy, oraz - aspekt instytucjonalno-wspólnotowy. Szkoda, że autor nie spróbował bardziej rozczytać tej kategorii – i tak ją zinterpretować, jak przyjmuje się to na gruncie koncepcji wychowania chrześcijańskiego, czy też węższej pedagogiki katolickiej. Tym samym można by było bardziej podkreślić pedagogiczny charakter podjętych poszukiwań, „łagodząc” niejako wyraźnie jednak akcentowane w nich podejście socjologiczne? W tym też rozdziale autor powtórzył swoją jednoznaczną deklarację poczynioną już we wstępie dysertacji – przynależności swojej pracy do pedagogiki społecznej. Do tego jednak wątku powrócę jeszcze później.

W rozdziale drugim swojej pracy doktorant zgodnie z przyjętym obszarem badawczym, czyli *aktywnością społeczno-religijną*, którą odniósł do młodzieży, podjął się dokonania rekonstrukcji – charakterystyki tej kategorii wiekowej właśnie. Swoje rozważania i ustalenia poczynione w tym zakresie osadził wyraźnie w naukach społecznych [socjologii, pedagogice i psychologii] zgodnie z poczynioną w tej sprawie już na początku swojej pracy deklaracją - wskazał tu na takie trzy możliwe drogi poszukiwań – obszary koncepcyjne dla tej kategorii; - biologiczno-psychologiczną, -

pedagogiczno-filozoficzną, oraz - socjologiczną. Idąc tym tropem dokonał stosunkowo szerokiej charakterystyki kategorii młodzieży.

W ujęciu psychologiczno-pedagogicznym szczególną uwagę zwrócił m.in. na rozwój moralny, społeczny, (kontaktów społecznych), rozwój religijny - generalnie na rozwój potrzeb, także w perspektywie krystalizowania się tożsamości – tu bardzo trafnie z przywołaniem koncepcji E.H. Eriksona. Najpełniejszą jednak, bardzo bogatą charakterystykę młodzieży autor dokonał odwołując się do wybranych teorii socjologicznych. Przywołał tu między innymi teorie; K. Mannheima, H. Schelskyego, S.E. Eisenstadta, F.H. Tobrucka, czy M. Mead. Zaakcentowane tu przez doktoranta aspekty młodzieży na tle podjętych analiz są dla nich koncepcyjnie bardzo ważne i wpisują się w podjęty projekt badawczy.

Chodzi tu szczególnie o rolę społeczno-kulturowego tła dla rozwoju młodzieży, uaktywniania się jej potencjału, o postrzeganie młodzieży w perspektywie procesu społecznego i pokoleniowej tożsamości, także w kontekście zagrożeń szczególnie rozwiniętych i przedstawionych w odniesieniu do życia społeczno-religijnego. Wszystkie zaś te wątki są omówione szczególnie w kontekście procesu socjalizacji. Ta perspektywa – wyraźnie nachylona socjologicznie, zdaje się być jednak dominująca, także na poziomie interpretacyjnym. Choć kolejny raz autor robi tu również wyraźne odniesienia do pedagogiki społecznej.

W ostatnim rozdziale teoretycznym dysertacji, w rozdziale trzecim, autor charakteryzując mikro środowiskowe uwarunkowania aktywności społeczno-religijnej młodzieży przedstawił trzy podstawowe środowiska, jako kluczowe i ważne dla tego procesu, są to; rodzina, szkoła i kościół. Zgodnie z przyjętą - społeczną perspektywą i zadeklarowanym ukierunkowaniem swoich badań, rodzina została tu zrekonstruowana, jako środowisko – środowisko wychowawcze. Kolejny raz autor sięgnął tu do literatury z gruntu nauk społecznych – zwłaszcza socjologii (m.in. F. Adamski, Z. Tyszka, J. Szymański), ale także pedagogiki (m.in. St. Kawula, H. Cudak). Samo osadzenie problematyki rodziny, także w pedagogice społecznej nie wzbudza tu wątpliwości, gdyż jest ona ważnym obszarem zainteresowań tej subdyscypliny pedagogicznej. Szkoda jedynie, że autor nie dokonał zadeklarowanej w tytule podrozdziału 3.1.1 głębszej charakterystyki samego środowiska

wychowawczego, która to wiedza jest dość mocno w pedagogice społecznej rozwijana i stanowi współcześnie stosunkowo dobrze usystematyzowaną wiedzę. Mówiąc o rodzinie, jako grupie i instytucji społecznej, autor również przedstawił zagadnienie socjalizacji religijnej w rodzinie, jako ważną perspektywę z punktu widzenia badanej aktywności społeczno-religijnej młodzieży.

Podobnie została tu przedstawiona szkoła i kościół, jako pozostałe - równie ważne i kluczowe środowiska socjalizacyjne identyfikowane i opisywane w dysertacji także w perspektywie pełnionych zadań, funkcji i przyjmowanych celów.

Podsumowując część teoretyczną dysertacji należy powiedzieć, iż doktorant podjął w niej wszystkie wątki wskazane w temacie. Wszystkie te zagadnienia zostały poddane szczegółowej analizie oraz dobrze i w zakresie wystarczającym oparte na odpowiedniej literaturze przedmiotu. Ponieważ jednak autor przyjął, jako płaszczyznę interpretacyjną dla swoich poszukiwań i analiz – nauki społeczne, zwłaszcza socjologię, pedagogikę i psychologię, jego rozważania mają niekiedy dość szeroki charakter. Częste też odwoływanie się do procesu socjalizacji, jako mechanizmu, który w istocie warunkuje badane procesy- nachyla wyraźnie całą pracę ku socjologii. Autor jednak ten kierunek interpretacyjny, jako ważny i wiążący dla niego sygnalizuje, co w jakimś stopniu usprawiedliwia to nachylenie podjętych badań.

Dla całości pracy i ostatecznie zadeklarowanego jej pedagogicznego charakteru bardzo ważne jest odwoływanie się autora do pedagogiki społecznej. Doktorant robi to w sposób wyraźny i jednoznaczny. W mojej ocenie jednak ten przywołany kontekst interpretacyjny mógł być jeszcze bardziej rozwinięty i pogłębiony. Autor przywołując tu, bowiem pedagogikę społeczną, przywołuje podstawowe (źródłowe) założenia tej dyscypliny - owszem pewne kanoniczne zasady - gdy np. chodzi o przyjmowane przez nią cele i zadania. Także rozumienie człowieka, jako uczestnika życia społecznego oraz rozumienie środowiska itd. Należy jednak pamiętać, iż te ustalenia mają już dzisiaj – we współczesnej pedagogice społecznej, bogate i różnorodne rozwinięcia (także w zakresie podejmowanej przez autora problematyki). To dzisiaj linia rozwojowa koncepcji, nurtów i teorii wypracowanych w pedagogice społecznej przez takich autorów jak m.in.; R. Wroczyński, A. Kamiński, I. Lepalczyk, E. Marynowicz-

Hetka, A. Przeclawska, M. Winiarski, T. Frackowiak, M. Mendel, W. Danilewicz i wielu jeszcze innych pedagogów społecznych, których w dysertacji trochę zabrakło. Powoływanie się na poglądy H. Radlińskiej, B. Smolińskiej-Thais czy St. Kawuli mogło być z powodzeniem poszerzone o jeszcze innych przedstawicieli tej pedagogiki.

Odwołanie się, więc przez doktoranta do pedagogiki społecznej przyjmuję, jako trafne - ważne strukturalne i merytoryczne odniesienie, które jednak mogło (a w niektórych miejscach powinno) być jeszcze bardziej poszerzone i rozwinięte.

W swojej pracy autor powinien również bardziej zadbać o ostatecznie precyzyjne i wąskie wskazywanie tych teorii i koncepcji, które wybiera, jako modelowe, także dla opracowanego schematu badań. Choć Należy przyznać, iż ostatecznie jego epistemologiczne i aksjologiczne penetracje i poszukiwania są trafne i adekwatne do podjętej problematyki badawczej.

Gdy chodzi o ocenę metodologiczną pracy.

- Procedura badawcza zastosowana w pracy jest procedurą badań ilościowych, co zostało przez jej autora jednoznacznie zadeklarowane. Doktorant przywołał w tym zakresie odpowiednią i adekwatną literaturę przedmiotu.

- Pozostając w takim post pozytywistycznym nurcie badań autor również prawidłowo określił ich przedmiot i cel.

- Pewne wątpliwości budzi forma i zakres sformułowanych problemów szczegółowych. Ponieważ sposób badań zaproponowany w dysertacji jest sposobem/trybem badań zależnościowych – w takim wypadku obszary zależności, jako punkty odniesienia – biegunowo rozłożone, powinny być bardzo precyzyjnie wskazane. W tym wypadku to z jednej strony czynniki środowiskowe i edukacyjne, z drugiej zaś strony aktywność społeczna i religijna. I jeden i drugi obszar w swoim zakresie powinien być bardzo precyzyjnie określony i nazwany. Tym czasem odnalezienie tych obszarów w wymienionym łącznie katalogu 29 problemów szczegółowych - nastrocza pewnych trudności. Sprawę ułatwiłoby wcześniejsze przyjęcie i opisanie określonych modeli – osobno czynników społecznych i osobno edukacyjnych i w odniesieniu do nich można by przyjąć dwie odrębne grupy

problemów szczegółowych tym czynnikom przypisanych. Podobnie można, by tak podzielić i wyodrębnić dwie grupy problemów przyporządkowanych dwóm badanym obszarom aktywności – raz społecznej i raz religijnej. Pod tym względem – moim zadaniem – problemy szczegółowe powinny/mogły być bardziej usystematyzowane – uporządkowane. One oczywiście wynikają z całości teoretycznych rozważań podjętych przez autora w rozdziałach teoretycznych – pierwszym, drugim i trzecim. Na poziomie jednak metodologii - czytelnik dysertacji musi je niejako sam rekonstruować. Pomocny jest np. w tym zakresie ostateczny opis aktywności społecznej i religijnej przedstawiony przez doktoranta na stronie 145 – tam gdzie dokonuje on przeglądu badań, oraz np. dane umieszczone w zestawieniu tabelarycznym zmiennych i wskaźników, to jest w tabeli nr 1 oraz w tabeli nr 2.

- Ponieważ podjęte badania są badaniami zależnościowymi, zasadnym było postawienie hipotez, co też autor uczynił.

- Dla potrzeb przeprowadzenia badań autor adekwatnie i zgodnie z procedurą badań ilościowych przyjął metodę sondażu diagnostycznego, dalej technikę ankiety oraz właściwe narzędzie kwestionariusza. Kwestionariusz jest zbudowany z 39 wyskalowanych pytań.

- Ostatecznie do badań wyselekcjonowano populację 645 maturzystów z losowo dobranych szkół leżących na terenie Archidiecezji Przemyskiej.

- Mam tu pewną wątpliwość, co do brania w badaniach pod uwagę także szkół katolickich. W niektórych, bowiem sprawach podejmowane w nich zaangażowania i wynikająca z nich aktywność uczniów – może być podejmowana w ramach zadań programowych tych szkół. Przez to dane tam uzyskiwane mogą być mylące.

Konkluzja

Podsumowując mogę powiedzieć, iż biorąc pod uwagę wymogi i kryteria poprawności, jakie stawia właściwa Ustawa o stopniach i tytułach naukowych, mogę stwierdzić, że przedłożona do oceny praca;

- podjęła ważne dziś i aktualne zagadnienie aktywności społeczno-religijnej młodzieży. Jest to dziś ważny i widoczny problem, szczególnie w obliczu

zachodzących przemian społecznych, także tych które relatywizują postawy młodych ludzi - z drugiej zaś strony stwarzają potrzebne szanse i sytuacje rozwojowe. Autor z jednej strony dobrze i kompetentnie wpisał się w prowadzone dotychczas badania z tego zakresu, z drugiej zaś strony zaproponował autorski, oryginalny sposób jego rozpoznania.

- swoje badania Autor jednoznacznie zlokalizował w pedagogice społecznej, przywołując w tym zakresie stosowne odniesienia. Szeroko zaś - w zakresie pedagogiki wykazał się dobrą znajomością wiedzy teoretycznej.

- zaproponowany i podjęty projekt zarówno na poziomie analiz teoretycznych jak i zrealizowanej procedury badawczej wskazuje na umiejętność samodzielnego prowadzenia przez doktoranta pracy naukowej.

Biorąc pod uwagę wszystkie wyżej wymienione wymogi i stopień ich wypełnienia dobrze i pozytywnie oceniam przedłożoną dysertację. Opowiadam się tym samym za dopuszczeniem Ks. Pawła Koniecznego do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Bydgoszcz 15.09.2019

Cichosz Mariusz

